

Colectivitatea feminină maramureșeană în cadrul unor obiceiuri, tradiții și practici ritualo-magice

Maria Bilțiu
Baia Mare

Maramureș, iată, o zonă cu oameni și locuri pline de magie, care îl farmecă pe călătorul rătăcind pe drumurile acestui colț de rai pământean. Mergând la pas, prin satele maramureșene, bătând din poartă-n poartă, poți avea surpriza de a pătrunde într-un univers special, „corola de minuni a lumii”, încercând să înțelegi „cu mintea tainele” acestei lumi „în flori, în ochi, pe buze ori morminte”, cum spune poetul, simțindu-te mereu în neuitare cu oamenii pe care îi întâlnești în calea ta.

Acum, aducem un elogiu sincer și binemeritat femeilor acestor pământuri, fiindcă colectivitățile feminine cercetate, la nivel de viață tradițională, ne-au dovedit că merită cu prisosință numai cuvinte alese, fie că le-am întâlnit în Maramureșul voievodal, Țara Lăpușului, Chioar sau Codru. Ele ne-au vorbit despre rosturi înalte îndeplinite, în care au ocupat, totdeauna, un loc privilegiat tocmai pentru că există un mod specific lor de a vedea lumea înconjurătoare, de a o supune și a interveni prin practici ritualico-magice pentru a rezolva benefic soluțiile existenței greu de înțeles uneori.

Colectivitatea feminină este într-o relație tainică cu formele de spiritualizare și de culturalizare ale societății sătești tradiționale. Performererele poartă numele de Pălăguța, Năstafa, Irina, Todora, Dochia, Anuca, Măricuța, Ioana, Nița, Ileană, Luchiana, Varvara, Călina, Samfira, Afimia, Firona, Rafila și multe alte nume des întâlnite.

În societatea arhaică maramureșeană, femeia posedă o dispoziție interioară sufletească înclinată spre mister, suferind multiple metamorfoze intime care o ajută în performarea actelor ritualico-magice. În acest context ea nu este altceva decât o reprezentantă a mentalității rurale în care trăiește. În performarea actelor rituale, femeia dezvoltă multe elemente care aparțin credinței ei, actului religios, activând astfel o serie de mecanisme, rulând dinspre fondul real spre cel imaginar sau invers. Ea trăiește și oficiază în ceremonial.

Acordând o atenție deosebită acestui stil de viață tradițional, asumat de colectivitatea feminină sătească, pe o perioadă îndelungată, în cercetările de teren făcute împreună cu etnologul Pamfil Bilțiu, soțul meu, am reușit să adunăm informații valoroase despre complexitatea și bogăția unor ceremoniale arhaice care s-au conservat, unele performându-se până în zilele noastre: **Moșii, Cununa la seceriș, Șezătoarea, Strânsul nepoatelor sau obiceiuri și practici ritualico-magice în cadrul sărbătorilor din ciclul celor douăsprezece zile: Crăciun - Anul Nou - Bobotează**, iar actanții sunt în mare parte din comunitatea feminină (fete, neveste, femei bătrâne), asigurând, prin schimburile culturale dintre generații, continuitatea valorilor spirituale, perpetuarea viziunii mitico-magice a acestora și rezistența evenimentelor folclorico-ritualice. Dovadă grăitoare este obiceiul Moșilor din Țara Lăpușului, care se oficiază și

astăzi în satele Cupșeni, Costeni, Ungureni, Groșii Țibleșului, etc. cum se desfășurau în vechime, excluzând bărbații.

Femeia și-a făcut întotdeauna timp să trăiască după legile strămoșești, ea rămânând constant la activitățile ce au caracterizat-o, de stăpână a casei și de mamă, de ocrotitoare a familiei și gospodăriei, de păstrătoare a tradițiilor culturale și promovarea lor la generația mai tânără; spirit tenace, activ, un mare depozitar al obiceiurilor, superstițiilor și tradițiilor s-a dovedit foarte conservatoare în toate manifestările ei, comparativ cu bărbatul, care s-a adaptat mult mai repede noului în viață. S-a putut observa chiar o anume identitate culturală de grup, cum ar fi în cadrul bocetului ritualic, performat numai de femei sau în timpul pregătirilor din pragul unor obiceiuri, al moșilor de exemplu, când se ajută la coacerea colacilor ceremoniali, primesc și dau sfaturi, vor să fie utile celor din ceata feminină cu care se însoțesc în astfel de împrejurări, sau cum ar fi în șezătoare, unde execută servicii de întrajutorare și de stimulare a muncilor care se prestează în timpul desfășurării obiceiului de către participante și gazda șezătorii.

Dacă privim atent calendarul popular al sărbătorilor de peste an, constatăm că din primăvară și până după începutul unui nou an calendaristic, colectivitatea feminină dintr-un sat este mereu prinsă în vârtejul pregătirilor unor obiceiuri, ale unor ritualuri îndătinate, fixate în timp pe lângă marile sărbători creștine. Odată cu începutul unui nou ciclu vegetațional, înainte de sărbătoarea pascală, femeile comunității fac pregătiri pentru oficierea în condiții ritualice a obiceiului străvechi, cu titlul generic de „Moșii” din Țara Lăpușului.

Moșii cuprind acte ceremoniale de comemorare a celor din neam și strămoșilor dispăruți din familie, performându-se la Florii, Joia mare, Paști, Rusalii, iar toamna, de Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril. Este un obicei sacru iar această trăsătură ne este evidențiată de mai multe interdicții impuse de tradiție, în zilele când se țin moșii. Femeile respectă aceste condiții, ele știu că nu este bine să lucrezi ceva în gospodărie, să scoți gunoiul din casă; în unele sate nu-i bine să fii mânios pe cineva sau să te porți lipsit de bună-cuviință. Mai știu că nu-i bine să torci sau să răsucești fir, în credințele și superstițiile poporului român, dar și ale altor popoare, crezându-se că poți răsuci un suflet, care rătăcește și care se poate răzbuna pe prunci sau pe puii de animale, slujindu-i la naștere.

Obiceiul se desfășoară la morminte, în cimitir, mai întâi, apoi la „masa Moșilor” din curtea bisericii, cuprinzând mai multe secvențe (sărutul ritual al darurilor, împărțirea darurilor peste morminte sau masă, petrecerea cu țuică îndulcită și înscrisura femeilor), fiind obligată să participe la moși toată comunitatea de femei. Când lipsește o femeie de la obicei, din motive neîntemeiate, este considerată „slăbănoagă”, „zgârcită”, „femeie ră”, „că îi pă nicări, nu dă nime nimic pă ie că îi ca dobitoacele, nu ști nici de părinți și nici de neamurile ii.” În ritualul Moșilor apar colacii ceremoniali, cu diverse denumiri de „crestată”, „cocâstrată”, „pupăză”, „prinos”.

Prinosul urmează prescripții îndătinate, fiind pregătit de o femeie „văduvă sfântă” sau o femeie bătrână „curată”, în cadrul unor grupuri asociate pe bază de rudenie, ajungând să participe de la patru, cinci femei până la patru zeci și cinci, colacul fiind ornat cu motive geometrice și vegetale, cu încărcătură

simbolică, și care dovedesc o mare pricepere și măiestrie artistică a prinoșitei.

După trecerea Moșilor de Rusalii, ceata feminină își continuă viața în ceremonial la **Sânziene**, când mai ales fetele oficiază diferite practici ritualico-magice (scăldatul ritual în apă curgătoare „până a nu răsări soarele”, spălatul cu roua de pe flori de câmp al fetelor „să fie iubite de feciori ca florile”, adusul mătrăgunii „pântru dragoste” sau realizarea de cununi din flori de sânziene, purtate pe cap „să tragă feciorii la ele” sau struțuri pe care le puneau în clop la feciorii îndrăgiți, florile fiind nu numai un simbol al feminității, ci și „un element din recuzita rituală în ceremoniale susținute de agenții feminini”), având rolul de stimularea dragostei și performate în multe sate din toate zonele județului Maramureș: Mara, Sat - Șugatag, Vișeu de Mijloc, Poienile Izei, Borșa, Văleni, Sârbi, Sarasău, Săpânța, apoi Rogoz, Costeni, Suciul de Sus sau la Oarța de Sus.

După terminarea secerișului la holdele de grâu, odinioară se performa obiceiul **Cununa la seceriș**, desfășurat sub forma mai multor acte ceremoniale, în care fetele și nevestele aveau rolul principal, cele mai pricepute împletind cununa din „cele mai mândre spice”, în forma rotundă a unui colac, în trei ca și cozile unei fete. La adusul cununii, actantele cântau hori, „Cunună mândră de grâu, / Noi bine ne-am veselit, / Când cu tine am venit.” Funcția fertilizatoare nu este exprimată de modul cum era udată din belșug. Secerătoarele petreceau și jucau la casa gazdei, se veseleau rostind cântece ceremoniale pentru stimularea manei câmpului, a rodului bogat, cununa fiind încărcată cu multe virtuți magice. Acest obicei frumos de celebrare a bogăției pământului în grâu s-a performat în multe sate din Lăpuș (Boiereni, Libotin, Vima Mică, Ungureni, Suciul de Sus), Maramureș (Vișeu de Mijloc, Săcel) sau în Codru (Oarța de Sus, Băsești, Bicaz).

Toamna, începeau șezătorile. **Șezătoarea** nu este un obicei legat de o dată fixă din calendarul popular, asemenea cununii la seceriș. „Șezătoarea îi adunare de fete, neveste, babe. S-adună la o casă unde torc lână sau cânepă. Răsucesc, dapână, fac cipcă. Laolaltă lucru mere mai bine și timpul trece mai ușor. Șezătorile încep după ce s-a gătat de strâns bucatele și țân până către Paști. Să fac în zăle de lucru, în afară de marț' sara și joi către vineri.”

Se credea că „Marțolea umbla prin șezători” și pedepsea apoi pe cele care lucrau în zi de marți, torceau, coseau, spălau. „Venea Marțolea și bontănea pe la uși.”, „le ia glasul de nu pot grăi de loc, fără așa amorțit,...”, „Pe care torcea, le omora și le întindea mațale pă cuie”, pe altele le schilodea, paraliza sau le izbea de garduri sau de pământ. Marțolea, considerată cea mai rea, era tare temută, la fel ca Milostivele sau Frumușălele ori Joimărița „stăpâna călților de cânepă”, patronând torsul cânepii și al lânii. Numele ei derivând din Joi - Mari, din săptămâna Paștelui, nu are altă menire de la Dumnezeu decât să verifice dacă fetele au tors fuiorul, au țesut pânza și cu călții până atunci, pedepsindu-le pe cele leneșe.

Șezătoarea se organiza la o gazdă de șezătoare, care era recunoscută ca un personaj cu funcție inițiativă, având grijă de supravegherea, îndrumarea și protejarea fetelor participante, care învățau povești și hori de la femeile mai în vârstă, căpătau cunoștințe pe care le oficiau apoi în diferite ritualuri în dragoste sau apotropaice. De altfel fetele, chiar în șezătoare, după ce gătau lucru

performau o serie de practici magice de ghicirea ursitului, de stimularea măritişului, a dragostei, de tămăduirea fetei de deochi, jocuri de şezătoare. „Era mare veselie pântru tăţ” pentru „Că sânt fete şi fecioare / Şi mai uiţi de supărare, / Că sânt fete şi feciori / Şi mai uiţi de supărări.”

Odată cu destrămarea şezătorii în sat, s-a ajuns şi la dispariţia „cetei” şi a îndeletnicirilor specifice, torsul şi apoi ţesutul la război, ceata devenind nepotrivită în structura satului maramureşean contemporan. „Amu le-a muţat televizoarele aiestea”, cum spunea o performeră.

Spre sfârşitul anului, colectivitatea feminină, din satele maramureşene, au de îndeplinit o serie de ritualuri mitico-magice legate de performarea unor obiceiuri care premerg sărbătorilor din ciclul celor douăsprezece zile, **Crăciun - Anul Nou** şi **Boboteaza**, cu rolul de a stimula rodul casei şi norocul membrilor din familie, mai ales al fetelor în prag de căsătorie. Cerinţele sunt mari iar femeia trebuie să le facă faţă pentru a intra în noul an sub bune auspicii. La sărbătorile-prag, se crede că, duhurile rele sunt foarte active, de aceea femeia maramureşeană apelează la o mulţime de practici ritualico-magice de purificare şi apotropaice (afumatul ritual, ungerea cu usturoi, scăldatul ritual, spălatul ritual), fetele apelau la practici divinatorii (ghicirea ursitului, de stimulare a dragostei). Se oficiază practici de stimularea manei animalelor, a manei câmpului, a ţarinei (păpuşa rituală, ameninţarea pomului sterp). Pentru ca totul să decurgă perfect femeile au în sarcină să facă toate pregătirile de sărbătoare, astfel ele se ocupă de gătitul ritualic a interiorului casei („şurulesc podelele”, „să dărvăieşcă căsăle cu albăstreală”, „să dezvăleşte ruda”, „să pun şterguri împistrite la icoane”) şi a mesei, a mâncărurilor tradiţionale, a colacilor pentru colindătorii pe care îi aşteaptă gazda. „La noi, în Maramureş, să face on colac mare împistrit, cât o pâine de mare care se numeşte stolnic.” (Ieud, Berbeşti, Valea Stejarului, Glod, Hoteni). „Să făcea asta ca să fie anu’ bun, bogat, ferit de foc, de apă, vitele să fie ferite de primejdie.” Este un colac ceremonial, care se face în ajunul Crăciunului, stă la loc de cinste, pe masă, până la Anul Nou, şi este împleti în trei, împistrit „cu flori de aluat pă marjine”, S-uri, spice de grâu şi cruce. Tot acum fetele pregătesc struţul feciorilor, din „buruiene verz’, pospan şi iederă” pe care îl puneau în cuşmă feciorilor, să fie îndrăgite şi iubite.

În cadrul obiceiurilor legate de momentele cruciale din viaţa omului, la naştere, femeia, care are un rol deosebit de protejare a noii vieţi, dirijând intrarea copilului în existenţa sa pământeană, este „moaşa”. Moaşa trebuia să fie „femeie isteată”, care să fi avut mai mulţi copii, că de la ea se aşteaptă mare ajutor, trebuia să fie beneficiara unei experienţe de viaţă „care era de omenie şi blândă” că „era t’emată pă rând la tăţ” (Lăpuş). Avea un rol esenţial moaşa, în acele „obiceiuri de naştere moaşa avea un rol primordial”. Trebuia să ştie multe „bozgonoaşaguri, care le purtau di la una la alta”, deci să cunoască repertoriul tradiţional, deosebit de complex când se oficiau o serie de practici ritualico-magice (afumatul ritual, alegerea locului unde trebuia să nască femeia, stropirea cu agheasmă a casei, purificând-o, după naştere, prima scaldă).

Pentru cinstirea moaşei, în Maramureş s-a performat un obicei de mare anvergură: **Strânsul nepoatelor**. Participau toate femeile pe câte le-a moşit la naştere, având convingerea că „Pă cât lumea de-aş trăi,/De moaşă nu m-aş plăti.” (Ieud), un sentiment de profund respect. Era o petrecere pentru care

moașa pregătea mâncăruri tradiționale, fiindcă ea fixa ziua când va fi „strânsul nepoatelor, apoi o „chemătoare” făcea invitație „nepoatelor” care veneau cu daruri la moașa: o năframă, cămeșă sau ștergură. Se oficiau mai multe ritualuri la primirea „pomninoșului”: „Sinele o spală pă mânuri și pă obraz cu busuioc dint-on blid cu aghiasmă. Când o șterg, o șterg c-o ștergură mândră care rămâne la moașa.”, apoi închinau „- Le puțânu’ meu pângă multu’ dumitale!” Obiceiul nu se mai performează azi.

Chiar dacă s-au produs multe prefaceri în viața colectivității feminine, în existența ei concretă, lumea satului maramureșean păstrează o atitudine respectuoasă față de cele care mai performează încă ritualuri, obiceiuri străvechi, ca pe o încercare de revigorare a vieții de altădată, ca pe o recuperare a tradiției care poate fi asumată de femei la orice vârstă, încercând să evite despărțirea de tot ce le-a menținut active în mijlocul colectivității.

Referințe bibliografice

Bilțiu, Pamfil, Bilțiu, Maria, *Calendarul popular*: vol. I, *Obiceiurile primăverii și verii*, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2009; vol. II, *Obiceiurile toamnei și iernii*, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2010.

Bilțiu, Pamfil, Bilțiu, Maria, *Izvorul fermecat*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1999.

Bilțiu, Pamfil, *Studii de etnologie românească*, vol. I, București, Editura Saeculum I.O., 2003.

Brătulescu, Monica, *Ceata feminină - Încercare de reconstituire a unei instituții tradiționale românești*, în: *Revista de Etnografie și Folclor*, 1, Tomul 23, București, Editura Academiei R. S. R., 1978.

Evseev, Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998.